

Emrî Dîvânı'nda Hz. Yûsuf**
The prophet Yûsuf in the Dîvân of Emrî

Ferdi Karabulut^{1*} - Ali Yılmaz²

¹Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Uşak, Türkiye, <https://ror.org/05es91y67>, <https://orcid.org/0000-0003-0849-8475>, ferdikarabulut95@gmail.com
 Res. Asst., Uşak University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Department of Turkish Islamic Literature, Uşak, Turkey, <https://ror.org/05es91y67>, <https://orcid.org/0000-0003-0849-8475>, ferdikarabulut95@gmail.com

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Uşak, Türkiye, <https://ror.org/05es91y67>, <https://orcid.org/0000-0002-5110-5561>, yilmaz.ali@usak.edu.tr
 Prof. Dr., Uşak University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Department of Turkish Islamic Literature, Uşak, Turkey, <https://ror.org/05es91y67>, <https://orcid.org/0000-0002-5110-5561>, yilmaz.ali@usak.edu.tr

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 29.04.2025
 Kabul Tarihi: 16.06.2025
 Yayın Tarihi: 30.06.2025

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İç hakem (editörler).
 İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Ferdi Karabulut-Ali Yılmaz

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. Ferdi Karabulut-Ali Yılmaz

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atıf

Karabulut, F.-Yılmaz, A. (2025). Emrî Dîvânı'nda Hz. Yûsuf. *Turkish Academic Research Review*, 10/2, 515-523, <https://doi.org/10.30622/tarr.1683874>

** Bu makale devam etmekte olan Emrî Dîvânı'nda Dinî Unsurlar başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Dîvân edebiyatı, ana kaynaklarını Kur'ân-ı Kerim, hadisler, kısas-ı enbiyâlar ve tasavvufun oluşturduğu asırlarca ürün veren edebî bir dönemdir. Asırlarca süren bu mâzî, sultanlardan, devlet adamlarından, kadılardan, dervişlerden, müderrislerden ve daha başka kesimlerden onlarca şairinin şiir serrettiği ortak kültür, duygu ve düşünceyle şekillenmiştir ve bunun sonucunda da bir gelenek oluşmuştur. Bu gelenek sayesinde dîvân şiirinin başladığı asırda ortaya konulan üslup ve muhtevâ son asra gelindiğinde de aynıyla gözlemlenebilmektedir. Nitekim 16. yüzyıla gelindiğinde kendisini kalabalıklardan tecrit etmiş diyebileceğimiz bir şair olan Edirneli Emrullah Emrî'nin (ö. 1575) Dîvân'ında da bu durum açıkça görülmektedir. Emrî Dîvânı'nın tenkitli metnini yayına hazırlayan Yekta Saraç'ın tesbitleri doğrultusunda hem ülkemizde hem de ülkemiz dışında bulunan nüshalara göre "Dîvân", *iki kaside, 581 gazel, iki tahmîs, birer müstezâd, murabba', muhammes, müsemmen ve 530'dan fazla mukatta'*dan oluşmaktadır. Ayrıca Saraç tarafından, *Emrî'nin* mahâretiyle meşhur olduğu 650 muamması da bir araya toplanmıştır. Dîvân şiiri, bünyesinde birçok edebî tür barındırmaktadır. Kaside, gazel ve mesnevî gibi edebî türlerin yanında, Allah'la ilgili olmak üzere; tek olduğunu kabul etmek ve ondan başka ilah olmadığını dile getirmek üzere yazılan "Tevhîd", konusu Allah'a yakarış olan "Münâcât" ve cennetin anahtarı olarak kabul edilen Allah'ın 99 isminin işlendiği "Esmâ-i Hüsnâ"lar; Hz. Peygamber (s.a.v.)'le ilgili Muhammediyye, Hilye, Kırk Hadis, Mevlid ve Na't ile Siyer gibi birçok dinî edebî tür bulunmaktadır. Ayrıca Kur'ân'a bağlı olarak kaleme alınan Yûsuf u Züleyhâ, Süleymanname ve Halilname gibi manzum ve mensur müstakil eserler de bulunmaktadır. Dinî-edebî türlerdeki bu çeşitlilik din ve dine ait unsurların edebiyatımızdaki güçlü varlığını gözlemleyebilmek açısından önem arz etmektedir. Tüm bu bağımsız dinî-edebî türlerin yanında, dîvanlardaki kaside, gazel ve diğer edebî türlerin içerisinde de Allah Teâla, peygamber kıssalarına ilişkin telmihler, ayet iktibasları gibi dinî referansların varlığı gözlemlenebilmektedir. Nitekim incelemeye konu olan Emrî Dîvânı'nda da bağımsız olarak gazellerin içerisine serpiştirilmiş birçok dinî unsurun varlığı dikkat çekmektedir. Şiir yazım geleneğimize uygun olarak diğer dîvânlarda gözlemlenen dinî unsurların neredeyse tamamı bu dîvânda da mevcuttur. Lakin ismi zikredilen ve hayat hikâyesine telmihte bulunulan peygamberler arasında Hz. Yûsuf'a ayrı bir yer verildiği görülmektedir. Hz. Yûsuf, edebiyatımızda genel olarak manzum-mensur birçok esere konu olmuştur. Edebiyatımızda müstakil olarak kaleme alınan Yûsuf u Züleyha konulu aşk mesnevîleri de büyük bir öneme sahiptir. Nitekim Hz. Yûsuf ve hayat hikâyesi edebiyatımızda gözlemlenen müsterek muhtevanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması, Mısır'a sultan olması, güzelliği, Züleyhâ, babası Ya'kub ve kulbe-i ahzân gibi unsurlarla şiire yansıdığı bilinmektedir. 16. yüzyıl şairlerinden olan Emrî'nin Dîvân'ında, Hz. Yûsuf'un "ahsenü'l-kasas" olarak nitelendirilen hayat hikâyesinden fazlaca yararlandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmayla şair Emrî'nin Dîvânı'nda Hz. Yûsuf ve hayat hikâyesine ilişkin kavram ve unsurları tespit etmek ve gerek telmih gerek istiâre ve teşbih sûretiyle kullanılan unsurların, şiir yazım geleneğindeki yansımaları dikkate alınarak gazellerdeki kurgular bağlamında izahı amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Emrî, Dîvân, Hz.Yûsuf

Research Article**History**

Received: 29.04.2024

Accepted: 16.06.2025

Date Published: 30.06.2025

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Ethical Statement

This study does not require ethical committee approval, and the data used were obtained from literature reviews/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used are cited in the references. Ferdi Karabulut-Ali Yılmaz

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. Ferdi Karabulut-Ali Yılmaz

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Karabulut, F.-Yılmaz, A. (2025). The prophet Yûsuf in the Dîvân of Emrî. *Turkish Academic Research Review*, 10/2, 5515-523, <https://doi.org/10.30622/tarr.1683874>

** This article is based on a master's thesis titled Religious Elements in the Ongoing Emrî Dîvânı.

Abstract

Dîvân literature is a six-century-long literary period whose main sources are the Qur'an, hadiths, short stories of the Prophets and Sufism. Between the 13th and 19th centuries, this long period was shaped by the common culture, emotions and thoughts of dozens of poets from sultans, statesmen, kadîs, dervishes, muderrîs and other groups, and as a result, a tradition was formed. Thanks to this tradition, the style and content of dîvân poetry in the first century can be observed in the last century. As a matter of fact, this is clearly seen in the Dîvân of Emrullah Emrî of Edirne (d.1575), a poet who isolated himself from the crowds in the 16th century. According to the determinations of Yekta Saraç, who prepared the edited text of Emrî Dîvân for publication, "Dîvân" consists of two qasida, 581 ghazals, two tahmîs, one müstezad, murabba, muhammes, musemmen and more than 530 muqatta'a's according to the copies found both in Turkey and abroad. In addition, Saraç has collected 650 enigmas in which Emrî was famous for his skill. Dîvân poetry contains many literary genres. In addition to literary genres such as qasida, ghazal and masnavî, there are many religious literary genres such as "Tawhid" about God, which is written to acknowledge that He is one and that there is no other god but Him, "Munâjât", which is a plea to God, and "Esmâ-i Hüsnâ", which deals with the 99 names of God, which is considered to be the key to paradise; Muhammadiyya, Hilye, Forty Hadiths, Mevlid and Na't, and Siyer, which are about the Prophet (p.b.u.h.). There are also works in verse and prose based on the Qur'an, such as Yusuf u Züleyhâ, Süleymanname and Halilname. This diversity in religious-literary genres is important for observing the strong presence of religion and religious elements in our literature. In addition to these independent religious-literary genres, we can also observe the presence of religious references such as references to Allah, prophet parables, and verse quotations in qasida, ghazals, and other literary genres in dîvân. As a matter of fact, in Emrî Dîvân, which is the subject of this study, the presence of many religious elements independently interspersed in ghazals draws attention. In accordance with our tradition of poetry writing, almost all of the religious elements observed in other dîvân are also present in this dîvân. However, among the prophets whose names are mentioned and whose life stories are alluded to, a special place is given to Hz. Yûsuf. Hz. Yûsuf has been the subject of many works in verse and prose in our literature. The love masnavîs on Yûsuf u Züleyhâ, which were written independently in our literature, are also of great importance. As a matter of fact, Hz. Yûsuf and his life story constitute an important part of the common content observed in our literature. It is known that Hz. Yûsuf is reflected in poetry with elements such as being thrown into the well, becoming the sultan of Egypt, his beauty, Züleyhâ, his father Ya'qub and kulbe-i ahzan. In the 16th century poet Emrî's Dîvân, it is observed that the life story of Hz. Yûsuf, which is described as "ahsenü'l-kasas", is utilized a lot. The aim of this study is to identify the concepts and elements related to Hz. Yûsuf and his life story in Emrî's Dîvân and to explain the elements used by way of allusion, metaphor and simile in the context of the fictions in ghazals by taking into account their reflections in the tradition of poetry writing.

Keywords: Turkish Islamic Literature , Emrî, Dîvân, Prophet Joseph

Giriş

Kur'ân'a dayalı edebî türler içerisinde Kısas-ı Enbiyâlar önemli bir yere sahiptir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de üçü ihtilâflı olmakla birlikte toplam yirmi sekiz peygamberin ismi geçmektedir. Kur'ân'da kıssaların, genellikle tebliğ, ders vermek ve ibret olması için zikredildiği bilinmektedir. Hz. Âdem, Hz. İbrâhim ve Hz. Yûsuf gibi peygamberlerin kıssalarının bütün ayrıntılarıyla yer aldığı görülürken bazı peygamberlerin hayat hikâyeleri kısa bir şekilde zikredilmektedir. (Deniz, 2008, s. 13; M. S. Şahin, 2002, ss. 494-495) Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerle ilgili bu kadar fazla bilginin olması doğal olarak bu malzemeyi farklı alanlarda kullanmak için bir imkân oluşturmuştur. (Çınar, 2019, s. 7)

Kur'ân'da peygamberlerle ilgili olarak anlatılanlar sadece din merkezli eserlerde işlenmekle kalmamış, edebiyatımızda da güçlü bir şekilde yer almıştır. Nitekim bunun en iyi örnekleri Dîvân edebiyatında görülmektedir. Meselâ Hz. Adem, topraktan yaratılması, Hz. Havva ile cennette bulunmaları, kendisine meleklerin secde etmesi, varlıkların isimlerinin öğretilmesi, bütün insanlığın atası olması gibi yönleriyle (Abanus, 2019, ss. 13-200; Ünal, 2020, s. 1103); Hz. İsa babasız olarak yaratılmış olması, beşikte konuşması, kendisine İncil'in indirilmesi, Hz. Peygamberin müjdesini vermesi, ölüleri diriltmesi, Allah katına yükseltilmesi ve tekrar yeryüzüne inecek olması ile (Koçin, 2009, ss. 74-95); Hz. Mûsâ, Allah ile konuşması, belâgatli konuşması, Hızır ile arasında geçen konuşması ve asâ ile yed-i beyzâ mucizesiyle (Uçar, 2006, ss. 60-64) dîvân şiirinde hemen hemen her dîvânda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) başta olmak üzere Kur'ân'da ismi geçen diğer peygamberlerin hayat hikâyeleri de teşbih, telmih, iktibas vb. sanatlar yoluyla dîvân şiirinde yer bulmuştur. Bununla birlikte Kur'ân merkezli olmak üzere hadisler ve geçmişte yaşamış milletlerin rivâyetlerinden beslenmek suretiyle müstakil bir edebî tür olarak Kısas-ı Enbiyâ'lar ortaya çıkmıştır.

Ayrıca Kur'ân'da zikredilen diğer peygamberlerin hayat hikâyelerini farklı sûrelerde parçalar halinde; Hz. Yûsuf'un Kur'ân'daki hayat hikâyesi ise sadece Yûsuf Sûresi'nde ayrıntılı bir şekilde görülmektedir. (Harman, 2013, s. 44/1)

Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesi Kur'ân'da Yûsuf suresi 3. âyette "ahsenü'l-kasas" olarak nitelendirilmektedir. Yani anlatılan kıssanın "kıssaların en güzeli" olduğu vurgulanmaktadır. Bunun sebebi ise kıssanın ihtivâ ettiği hikmet ve ibretlerdir. (Kırca, 1989, s. 178; Ünal, 2020, s. 92) Nitekim bu kıssa Hz. Yûsuf'un kardeşleriyle arasında geçenler, sabrı, güzel ahlakı, siyaseti ve firâseti ile örnek insan profili ortaya koyması itibarıyla bütün çevrelerce ilgi çekici bulunmuş, dolayısıyla edebiyatımıza güçlü bir şekilde etki etmiş ve şairler tarafından her yönüyle şiire işlenmiştir.

Hz. Yûsuf ile ilgili olarak manzum ve mensur birçok Yûsuf u Züleyhâ türü eserler bulunmaktadır. Bu türün Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında manzum ve mensur olarak kaleme alındığı bilinmekle beraber tefsir eserleri ve kısas-ı enbiyâ türü çalışmalar içerisinde mensur örneklerine çokça rastlanmaktadır. (M. Şahin, 2019, s. 31) Arap edebiyatında genellikle mensur olarak kaleme alınan hikâyelerin içerisinde gözlemlenen bazı manzûmeler bulunurken, Fars edebiyatında nazım-nesir birlikteliği gözlemlenmektedir. (Ekiz, 2010, s. 36; Şentürk & Kartal, 2004) Hatta Yûsuf u Züleyhâ mesnevîlerinin Batılı yazarlar tarafından da ilgi gördüğü bilinmektedir. (Tökel, 2000, s. 312)

Emrî Dîvânı'nda Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiği rüya, kardeşleri tarafından atıldığı kuyu ve birkaç dirheme satılması, kervancılar tarafından kurtarılıp Mısır'da ağırlığı bedelince altına satılması, Hz. Ya'kub'un Yûsuf'un arkasından ağlaya ağlaya gözlerini kaybetmesi, beytü'l-ahzân, yıllar sonra gençlik çağına

geldiğinde Yûsuf'un güzelliğinin dillere destan olup Mısır azizinin güzel karısı Zelihâ'nın ona âşık olması, Yûsuf'un karşılık vermemesi, Zelihâ'nın durumunun Mısır'da duyulması, şehrin önde gelen kadınlarının Zelihâ'nın davetinde ellerini kesmeleri, Zelihâ'nın Yûsuf'a iftira atması üzerine onun zindana atılması, zindanda Yûsuf'a rüya yorumunun öğretilmesi, Mısır hükümdarının rüyasını yorumlaması, zindandan kurtulup önemli bir devlet makamına getirilmesi, Mısır'a gelen kardeşleriyle gömleğini göndermesi, gömleği yüzüne sürünce Ya'kub'un gözlerinin açılması, Zelihâ ile evlenmesi (Harman, 2013, ss. 1-5; Pala, 2024, ss. 421-423; Ünal, 2019, s. 65) gibi konularla meşhur olmuş, hayat hikâyesi farklı milletlerin edebiyatlarında asırlarca anlatılagelmiştir.

Türk edebiyatı özelinde dîvân şairleri de Hz. Yûsuf'un kıssasından yararlanmış, kıssada ismi geçen karakterleri şiire işlemişler ve kıssada zikredilen olaylar ile kendi yaşantıları arasında bağlantılar kurmuşlardır. Nitekim sevgili yerine Hz. Yûsuf zikredilmiş, başından geçen olaylara şairler tarafından telmih, iktibas ve teşbih gibi çeşitli edebî sanatlar kullanılmak suretiyle başvurulmuştur. (Hoşab, 2017, ss. 39-40)

Yûsuf-ı Mısır

Aşağıdaki beyitte şair Emrî, gözlerinden dökülen yaşlar ile sevgiliyi istediğini ve Mısır'ın Yûsuf'una, tüccarların müşteri olduğunu ifade etmiştir.

Gözlerüñ yaşın döküp dil-dârı ister Emriyâ

Hâcelerdür Yûsuf-ı Mısra harîdâr oldılar (G.119/5)¹

Bu beyitte şair kendisine seslenerek (Emriyâ) sevgiliyi isterken (dil-dârı ister) gözlerinden yaşlar döken, ağlayan bir halde olduğunu ifade ederek içinde bulunduğu duygusal durumu belirtmektedir. Ayrıca Yûsuf'un kuyuya atılması ve kuyudan çıkarıldıktan sonra satılmasına telmihte bulunmak suretiyle, kuyudan çıkarıldıktan sonra onu almaya müşteri olanların (harîdâr) köle sahipleri, efendiler (hâcelerdür) olduğu vurgulanmakta ve bütüncül olarak bakıldığında şairin göz yaşları ve hâceler arasında bir kıyaslama yaptığı görülmektedir.

Yûsuf-ı hüsn

Dîvân şiirinde güzellik şiirin ana konularından birini teşkil etmektedir. Sevgili, her zaman erişilmez bir konumdadır ve kavuşulması mümkün değildir. Sevgilinin güzelliği de öyle mükemmeldir ki, tasvirinde çiçeklerin en güzeli olan gül ve Hz. Yûsuf, hûri gibi güzelliği tartışmasız olan unsurlar kullanılmaktadır.

Güzel olmak kişinin özgüvenini olumlu yönde etkileyen bir durumdur. Hz. Yûsuf da insanlar tarafından “melek” (Yûsuf 12/31) benzetmesine muhatap olacak güzelliğinin farkında olan, ama bunun kibrinde olmayan sağlam bir karakterdir. Nitekim onun yüz güzelliği insanları olumlu yönde etkilemesine rağmen, Kur'an-ı Kerim'de kişinin erdemli, ahlaklı ve huy güzelliğine sahip olmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Burada da Hz. Yûsuf için fizikî güzelliğinin yanında huy güzelliğine de sahip olması onun duruşunu güçlü ve anlamlı kılmıştır. (Dündar, 2024, s. 37) Dolayısıyla Hz. Yûsuf'un kıssasına Müslüman toplumların edebiyatında sürekli telmihte bulunulduğu ve bunun asıl sebebinin yüz güzelliğinin yanında ahlâkî güzelliğinin de bulunmasıdır.

Gül, genel olarak dünyada, özelde ise Doğu edebiyatında gösterişli yapısı ve güzel kokusu ile en fazla ilgi gören çiçektir. Gül, renk ve kokusu itibarıyla şairler için geniş bir kullanım imkânı sunmuştur. Önemli şahsiyetler ve gül arasında teşbih kurulması, sabah evden çıkarken erkeklerin başlarına bir çiçek takmaları, çiçeklerin şahı olması, sabah rüzgarıyla açılması, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i temsil etmesi ve ömrünün kısa olması gibi daha birçok yönüyle şiirde sıkça kullanılan unsurlardan biri olmuştur. (Şentürk, t.y., s. 5/364-367) Dîvân şiirinde Hz. Yûsuf'un yüzü güle benzetilmektedir. (Ekiz, 2010, s. 52) Gülün kendi tomurcuğunun içinden çıkması ve güzel kokular

¹ Ey Emrî! Gözlerin yaşını döküp dildârı ister, Mısır'ın Yûsuf'una köle sahipleri müşteri oldular.

yayması Hz. Yûsuf'un zindandan çıkıp Mısır'a sultan olmasına benzetilmesi gibi örnekler bulunmaktadır. (Yaylalı, 2021, s. 523)

Gülün edebiyatımızdaki kullanım çeşitliliği yukarıda paylaştığımız paragrafta kısmen görülmektedir. Bunların yanı sıra Emrî'nin aşağıdaki beytinde çiçeklerin şahı olan gül, güzelliği ile meşhur olan Hz. Yûsuf ve Yûsuf-ı sâni olarak nitelendirilen sevgilinin bulunduğu bir kurguyla karşımıza çıkmaktadır.

Şâh-ı gül ol Yûsuf-ı hüsnî terâzûlar düzüp

Her gül-i ter Emriyâ bir keffe-i mîzândur ²(G.192/5)

Şair, yukarıdaki beyitte güzellik Yûsuf'u (Yûsuf-ı hüsn) olan sevgiliyi, güllerin sultanına (şâh-ı gül) benzetmektedir. Devamında ise kendisine Ey Emrî! (Emriyâ) diye nidâ da bulunarak; teraziler dizip, bütün gonca güllerin (her gül-i ter) terazinin bir kefesinde (keffe-i mîzândur); güllerin şahına benzettiği güzellik Yûsuf'un güzelliğinin de terazinin diğer kefesinde bulunması halinde bu sevgilinin güzelliğinin bütün gonca güllere bedel olacağını iddia etmektedir.

Yûsuf-ı gül-çihre

Cânımı bûseye bâzâr ideyin sun elüñi

Yiter ey Yûsuf-ı gül-çihre ayaguñ pek bas (G.244/3)³

Bu beyitte, sevgilinin bir büsesine canını ortaya koyan âşık, “gül yüzlü Yûsuf'a (Yûsuf-ı gül-çihre)” diyerek, sevgiliyi, güzelliğinden dolayı Hz. Yûsuf'a benzettiği görülmektedir. Ayrıca âşık, gül yüzlü Yûsuf'a benzettiği sevgilinin elini uzatmasını (sun elüñi) ve aşkına karşılık kararlı olmasını (ayaguñ pek bas) ve karşılık vermesini istediği bir kurgu ile karşımıza çıkmaktadır.

Yûsuf – Çâh-ı Ken'ân

Hz. Yûsuf küçükken kardeşleri tarafından Ken'ân ilinde kuyuya atılmış ve sonrasında onu oradan geçen bir kervan kurtarmıştı. Şair de bu olayla ilgili olarak gönül aydınlatan güzelliğiyle Hz. Yûsuf'a teşbih ettiği sevgilinin çene çukurunu Yûsuf'un atıldığı kuyuya benzetmektedir. İşte bu tabloyu görenler, “Yûsuf, Ken'ân kuyusundan çıkıyor.” diyorlarmış. (Alvan, 2005, s. 186)

Gabgab-ı rûyuñ gören ey âfitâb-ı dil-fürûz

Didi Yûsuf çâh-ı Ken'ândan çıka turur henüz (G.207/1)⁴

Şair, gönül aydınlatan, güneş yüzlü (âfitâb-ı dil-fürûz) olarak nitelendirdiği sevgiliye seslenerek; sevgilinin ikinci gerdanı olarak kabul edilen çene altındaki kıvrım ve dîvân şiirinde beyaz olması ve saçın zıddı olarak ele alınması ile bilinen “gabgab”ı (Pala, 2024, s. 147) gören âşıkın durumunu açıklamaktadır. Öyle ki âşık, “Yûsuf'un Ken'ân ilinde atılmış olduğu kuyudan (çâh-ı Ken'ân'dan) daha yenice çıktı.” demektedir. Şair, burada Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından atıldığı kuyudan çıkarılması olayına telmihte, sevgilinin çene çukurunu ise kuyuya teşbihte bulunmaktadır.

Yûsuf-ı sâni

Sevgilinin yüzü/yanığı güzellik unsurlarının temâşâ edildiği yer olması sebebiyle oldukça önemlidir. Nitekim yüz, güzelliği ve parlaklığından dolayı âşık için câzibe kaynağı kabul edilmektedir. Ayrıca yüz/yanak, güneşe, aya, aynaya, ateşe ve gül vb. unsurlara benzetilmektedir. (Sefercioğlu, 2001, ss. 176-182) Dîvân şiirinde sevgili, güzellik sembolü olarak ismi en çok zikredilen peygamberlerden biri olan Hz. Yûsuf'a benzetilmesinden dolayı Yûsuf-ı sâni olarak nitelendirilmektedir. (Ekiz, 2010, s. 67; Pala, 2024, s. 422) Dolayısıyla dîvân şiirinde

² Ey Emrî! Güllerin şahı; güzellik Yûsuf'u, teraziler dizip (dizilse), her gonca gül(ün) terazinin bir kefesidir.

³ Yeter Ey gül yüzlü Yûsuf! ayağını sağlam bas (kararlı ol), elini uzat(ver) (bir) bûseye (ben) canımı vereyim.

⁴ Ey güneş yüzlü senin çene çukurunu (âşık) gören/görünce, Yûsuf Ken'ândaki çukurdan(kuyudan) yenice çıkıyor dedi.

üstün bir güzelliğe sahip olan sevgili, dillere destan olan güzelliği ile Hz. Yûsuf'a benzetilmiş, bundan dolayı da sevgiliye ikinci Yûsuf anlamında “Yûsuf-ı sâni” denilmiştir.

Mısır içre güzellik satar ol Yûsuf-ı sâni

Meh ruhları mîzânına hâlin direm itmiş (G.236/3)⁵

Şair, güzelliğinden dolayı “ikinci Yûsuf (Yûsuf-ı sâni)” olarak nitelendirdiği sevgilinin Mısır’da güzellik sattığını söylemektedir. “Meh ruhları” (ay yüzlüler) ile diğer güzellerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Burada Hz. Yûsuf’un Mısır’da elde ettiği konuma yanında “mısır” kelimesinin “şehir, ülke” gibi anlamlarına da telmihte bulunulmakta ve “Şehirde veya ülkede güzellik satar.” da denmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzündeki “ben” diğer güzelleri tartmak için bir ölçü olarak kullanılmakta ve böylelikle “ben”in güzellik üzerindeki etkisi ve ne kadar kıymetli olduğu gösterilmektedir.

Zemâne Yûsufu

“Zekân” çene yerine kullanılır ve ortasında bulunan küçük çukur sebebiyle kuyu ve zindana benzetilir. Âşkın bu kuyuya düştüğü, sevgilinin saçlarının da zincir olup aşığı bağladığı varsayılır. Ayrıca çene bazen de Hz. Yûsuf ile birlikte karşımıza çıkar. (Pala, 2024, s. 427)

Letâfet-i zekanuñ ey ‘azîz-i Mısır-ı cemâl

Zemâne Yûsufînuñ menzîlini çâh itmiş (G.239/3)⁶

Şair, “Ey güzellik şehrinin azizi (ey ‘azîz-i Mısır-ı cemâl)” diyerek sevgiliyi Mısır azizi olan Hz. Yûsuf’a benzetmektedir. Ayrıca sevgilinin çenesinin güzelliğinin (Letâfet-i zekanuñ), zamâne Yûsuf’u olarak tanımladığı âşığın menzîlini bir çukura (çâh) çevirdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla bu beyitte şairin Hz. Yûsuf’un atıldığı kuyu ile gönlünü kaptırdığı sevgilinin çene çukuru arasında bir ilişki kurduğunu söylemek mümkündür.

Ruh-ı Yûsuf

Çeh, çukur anlamına gelmektedir. Edebiyatımızda da Hz. Yûsuf’un kuyuya atılması olayı ile bu kelime arasında ilişki kurulmaktadır. (Pala, 2024, s. 203) Zenehdân kelimesi ise “zekan” ve “enek” gibi çeşitli kelimelerle çeneyi ve ortasındaki çukuru ifade etmek için kullanılmaktadır. Çenenin Hz. Yûsuf ile birlikte zikredildiği durumlar bulunmaktadır. Nitekim âşıkların, Mısır’a benzetilen sevgilinin güzelliği karşısında çukura düştüğü varsayılmaktadır. (Batislam, 2024, ss. 47-50; Pala, 2024, s. 427) Ayrıca şairlerin sevgilinin çene çukurunu Yûsuf’un atıldığı kuyuya benzettikleri de bilinmektedir.

Çeh içre ‘aks-i ruh-ı Yûsufî tasavvur ider

Gören bu hüsnî zenehdânînuñ çehinde senüñ (G.286/5)⁷

Bu beyitte de şairin, kuyuda (çeh içre), Yûsuf’un yüzünün yansımasını (‘aks-i ruh-ı Yûsuf) tasavvur etmek ile sevgilinin güzel çenesinin çukuru (hüsnî zenehdânînuñ çehinde) arasında bir teşbih kurduğu görülmektedir. Nitekim şair, sevgilinin güzel çenesinin çukurunu gören kimsenin kuyudaki Yûsuf’un güzel yüzünün yansımasını tasavvur edip düşüneceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla da burada sevgilinin çene çukuru ve Hz. Yûsuf’un atıldığı kuyuya atıfta bulunmakla birlikte onun güzelliği ve sevgilinin güzelliği arasında bir bağlantı kurulduğu görülmektedir.

Ken’ân

Ken’ân diyarı Hz. Ya’kub’un memleketidir. Bu bölgenin Ken’ân olarak nitelendirilmesi Hz. Nuh’un, çocuk veya torunlarından birinin adının Ken’ân olmasından dolayıdır. Edebiyatımızda Hz. Yûsuf için “mâh-ı Ken’ân”

⁵ Sevgili (Yûsuf-ı sâni) Mısır’da güzellik satar, sevgilinin beni ay yüzlüleri mizanında değersiz kılmış. (direm itmiş)

⁶ Ey güzellik Mısır’ının azizi! Çenenin letâfeti zamâne Yûsuf’unun menzîlini kuyuya çevirmiş.

⁷ Senin güzeli çenenin çukurunun gören kimse, kuyuda Yûsuf’un yüzünün yansımasını tasavvur eder. (düşünür)

ve Hz. Ya'kub için ise "Pîr-i Ken'ân" terkiplerinin kullanıldığı bilinmektedir (Ekiz, 2010, s. 42; Pala, 2024, s. 238). Dîvân şiirinde Ken'ân ismi Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesinin zikredildiği birçok manzûmede karşımıza çıkmaktadır.

‘Ârızı ‘aksini seyr eyle zenahdân içre

Yûsufi görmedüñ ise çeh-i Ken‘ân içre (G.457/1)⁸

Şair, Yûsuf'u Ken'ân'da atıldığı kuyuda göremeyen (Yûsufi görmedüñ ise) kimsenin, o güzelliği görebilmek için sevgilinin çene çukurunu (zenahdân içre) izlemesinin (seyr eyle) yeteceğini söylemektedir. Şair burada sevgilinin güzelliğini Yûsuf'un güzelliğine, sevgilinin çene çukurunu ise Yûsuf'un Ken'ân şehrindeki atıldığı kuyuya teşbih etmektedir.

Ya‘kûb-‘Ârız-ı Yûsuf- Beytü'l-hazen

Dîvân şiirinde âşık, bitmeyen bir ümitle sevgiliyi beklemesi ile senelerce büyük bir üzüntü ve sabırla Yûsuf'u beklemiş ve nihâyetinde ona kavuşmuş olan Hz. Ya'kub'a benzetilmiştir. (Şentürk, t.y., s. 1/378) Hz. Yûsuf'un babası Hz. Ya'kub, genellikle üzüntü ve kederin zikredildiği senaryolarda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca âşıklar da sürekli hüznü olmaları sebebiyle kendilerini Hz. Ya'kub'a benzetmişlerdir. Dîvân şiirinde Hz. Ya'kub genellikle Yûsuf'la birlikte zikredilmiş, Yûsuf için, "hüzün evi" demek olan beytü'l-hazen'de yıllarca ağlaması, gözlerinin kapanması ve sonradan açılması gibi konularla da şiire konu olmuştur. (Hoşab, 2017, s. 7; Ünal, 2023, s. 102; Pala, 2024, s. 417)

Dîvân şiirinde yanak (‘ârız) genel olarak yüzü ifade etmek için kullanılmakta ve güzelliği sembolize etmektedir. Bazen güle, gül bahçesine ve cennet gibi güzel çağrışımlarda bulunan unsurlara da benzetilmektedir. (Pala, 2024, ss. 164-165)

Ya‘kûba fikr-i ‘ârız-ı Yûsuf hemîn idi

Yakmazdı çeşmi merdümü Beytü'l-hazende şem‘ (G.245/6)⁹

Şair bu beyitte Ya'kub'un her zaman (hemîn) Yûsuf'un yüzünü düşündüğünü (fikr-i ‘ârız-ı Yûsuf) belirtmiş, Ya'kub'un, Yûsuf'un ölüm haberiyle gözyaşları ile kapandığı hüznü evinde (Beytü'l-hazen), mum ateşinin gözü-göz bebeğini (çeşmi merdümü) yakmayacağını söylemiştir. Dolayısıyla Yûsuf için ağlamaktan gözü gönlü hasret ateşiyle yanan Ya'kub'a mum ateşinin yakıcı olmayacağı mecaz yoluyla ifade edilmiştir.

Zelîhâ

Zelîhâ veya Züleyhâ olarak karşımıza çıkan karakter, "Yûsuf u Zelîhâ/Züleyhâ" kıssalarında sıkça rastladığımız Mağrib melikesidir. Kur'an'daki kıssada da olduğu üzere Hz. Yûsuf ile arasında bazı olaylar yaşanmış ve sonrasında da Kur'an'da olmamakla beraber, edebî eserlere göre Hz. Yûsuf'un karısı olmuştur. Evliliğinden önce, Zelîhâ'nın Hz. Yûsuf'u rüyasında gördüğü ve ona âşık olduğu nakledilmektedir. Ayrıca Yûsuf'u görünce onun gömleğini yırtmış ve bu olayın neticesinde de Yûsuf zindana atılmıştır. (Öztürk, 2013, ss. 552-553; Pala, 2024, ss. 422-423)

Metâ‘-ı ‘ışk ile mâlik olup Mısır-ı mahabbetde

Zelîhâ diyü san bir Yûsuf-ı Ken‘âna tapşurdum (G.345/2)¹⁰

Bu beyitte âşkın muhabbet şehri/ülkesinde (Mısır-ı mahabbetde) aşk mülküne (Metâ‘-ı ‘ışk) sahip olup, Zelîhâ diye kendisini Ken'ânlı Yûsuf'a teslim ettiği (tapşurdum) bir senaryo karşımıza çıkmaktadır. Burada sevgilinin önce Zelîhâ'ya, sonrasında ise güzelliğinden dolayı Yûsuf'a benzetildiği görülmektedir. Nitekim önceki

⁸ Ken‘ân‘daki çukurda Yûsuf‘un yüzünü görmediysen, (sevgilinin) çene çukurunda yüzünün yansımını izle.

⁹ Ya‘kûb her zaman Yûsuf‘un yüzünü düşünürdü, Beytü‘l-hazen‘de mum göz bebeğini yakmazdı.

¹⁰ Muhabbet Mısır‘ında aşk malına sahip olup Zelîhâ diye sanki bir Kenanlı Yusuf‘a kendimi teslim ettim.

beyitlerin açıklamasında da sevgilinin Yûsuf-ı sâni olarak kabul edildiğini ifade etmiştik. Bu beyitte de aynı ilişkiden dolayı şairin sevgiliyi Yûsuf'a teşbihi görülmektedir.

Emrî Dîvânı'nda gözlemlenen dinî muhtevâ içerisinde ayrı bir yere sahip olan Hz. Yûsuf ve hayat hikâyesine ilişkin unsurlardan bir kısmı açıklanmıştır. Açıklamasını yapmadığımız beyitlerde de hemen hemen aynı unsurların bulunduğu görülmektedir. Nitekim “Yûsuf-ı Ken'ân” (G.325/2 -G.345/2-G.403/2), “Yûsuf” (G.475/2- G.496/3- G.528/2- G. 549/3), “Zelîhâ” (G.345/2), “Kıssa-i Yûsuf/tasvîr-i Yûsuf” (G.388/5), “çeh-i Ken'ân” (G.457/1) gibi kelime ve terkiplerin geçtiği gazellerde de ortak muhtevânın kullanıldığını görmek mümkündür.

Sonuç

Dîvân şiirinde Yûsuf ile sevgili arasında kurulan güçlü ve çeşitli bağlantılar, Emrî'nin şiir dünyasında da görülmektedir. Nitekim Dîvân'da tesbit edilen unsurlar bağlamında sevgilinin güzelliğinin Yûsuf'un güzelliği üzerinden anlatıldığı, aşka düşen âşğın kavuşamadığı sevgiliye karşın kendisini Yûsuf'un atıldığı kuyuya düşmüş gibi hissettiği, Yûsuf'un Mısır'a sultan olması ile sevgilinin güzellik ülkesinin sultanı olarak kabul edilmesi gibi senaryolar bulunmaktadır. Züleyhâ'nın Yûsuf'a olan aşkı ile Yûsuf'un zindana atılmasına sebep olan olayların âşık ve mâşuk portresi üzerinden sembolize edildiği de görülmektedir. Ayrıca Hz. Ya'kub'un Yûsuf'un kuyuya atılması sonrasında yaşamış olduğu duygu dünyası, beytü'l-ahzân ve Yûsuf'un gömleği ile gözlerinin açılması gibi durumların telmih ve teşbih yoluyla yansıtıldığı senaryolar da bulunmaktadır. Dîvân şiirinde dinî muhtevânın ne denli yaygın olduğu bilinmektedir. Nitekim yüce Allâh'ın Kur'ân'da Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesini bir ibret kaynağı olarak “ahsenü'l-kasas” diye insanlığa sunduğu bir peygamberin Müslüman şairlerce görmezden gelinmesi mümkün değildir. Dolayısıyla dîvân şiirinde dinî unsurların varlığı dikkat çekici düzeyde fazladır. Sonuç olarak Emrî'nin aşk senaryolarında Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesini mazmunlar ile şiire işlediği, Yûsuf'un yüz güzelliğini, Ya'kub'un hüznünü, Züleyhâ'nın tutkusunu, Ken'ân ilinin Mısır'a sultanlığa götüren kuyusunu lirik bir üslupla sembolize ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Abanus, Y. (2019). *Edebiyatımızda Hz. Âdem* [Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alvan, T. (2005). *Emrî Dîvânı'nın Nazım Bilgisi ve Belâgat Yönünden İncelenmesi* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Batıslam, H. D. (2024). Gelibolulu Âlî Dâvânında “Çâh”a (Kuyuya) Dair. *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.51592/kulliyat.1383178>
- Çınar, İ. (2019). *Klasik Türk Edebiyatındaki Dâvânlarda Hz. Yûsuf ile İlgili Unsurlar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Deniz, A. (2008). *Âyetler Işığında Peygamberler Tarihi*. Emin Yayınları.
- Dündar, M. B. (2024). *Hz. Yûsuf Kıssasının Psikolojik Tahlili* [Yüksek Lisans Tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Ekiz, M. (2010). *Yûsuf ile Züleyha Kıssasının Dâvân Şiirine Yansımaları*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Harman, Ö. F. (2013). Yûsuf. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 1-5). TDV Yayınları.

- Hoşab, A. M. (2017). Sırrî Rahile Hanım Dâvânı'nda Dinî Kişilikler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 227-263.
- Kırca, C. (1989). Ahsenü'l-Kasas. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 2, s. 178). TDV Yayınları.
- Koçin, A. (2009). Dâvân Şiirinde Hz. Âsâ. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 69-104.
- Öztürk, Z. (2013). Züleyha. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, ss. 552-553). TDV Yayınları.
- Pala, İ. (2024). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü* (1. bs). Kapı Yayınları.
- Sefercioğlu, N. (2001). *Nev'î Dâvânı'nın Tahlili* (2. bs). Akçağ Yayınları.
- Şahin, M. (2019). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Yûsuf u Züleyhâ Hikâyeleri ve Muhammed b. İbrahim'in Yûsuf u Züleyhâsı*. İlâhiyât Yayınları.
- Şahin, M. S. (2002). Kısas-ı Enbiyâ. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, ss. 495-496). TDV Yayınları.
- Şentürk, A. A. (t.y.). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (1. bs). (OSEDAM) DBY Yayınları.
- Şentürk, A. A., & Kartal, A. (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Dâvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*. Akçağ Yayınları.
- Uçar, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler* [Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, M. (2019). *Bandırmalı-zade Mustafa Haşim Efendi'nin Dîvân-ı Manzûmesi*. Fakülte Kitabevi.
- Ünal, M. (2020). Dâvân Şiirinde Peygamberlerin Ele Alınışı: Ömer Hulûsî Dîvânı Örneği. *Journal of International Social Research*, 13(73), Article 73.
- Ünal, M. (2020). *Kastomonulu Muhammed Eşref Mesti Dâvânı*. Fakülte Kitabevi.
- Ünal, M. (2023). *Uzun Firdevsi'den Mitolojik Hikâyeler*. El-Ya Yayıncılık.
- Yaylalı, Y. (2021). Hâcû-yi Kirmânî'nin Gazellerinde Hz. Yûsuf. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(28), 507-525.

Yazar Katkıları

Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi (CRediT 14)	Yazar-1(%60)-Yazar-2 (%40)

Author Contributions

Conceptualization (CRediT 1)	Author-1(%60)-Author-2 (%40)
Data Curation (CRediT 2)	Author-1(%60)-Author-2 (%40)
Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1(%60)-Author-2(%40)
Writing (CRediT 12-13)	Author-1(%60)-Author-2(%40)
Writing – Review ve Editing (CRediT 14)	Author-1(%60)-Author-2 (%40)